

УДК 101.1:316.37

Ц 61

Тетяна ЦИМБАЛ

ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ВИМІР ФЕНОМЕНУ ЕМІГРАЦІЇ

У статті розглянуто екзистенційні аспекти проблеми еміграції в контексті авторської концепції буттєвісного укорінення людини. Обґрунтовується, що еміграція є внутрішньо суперечливим діалектичним процесом взаємодії об'єктивного та суб'єктивного, соціального та індивідуального, знекоріненого існування як "буття-з-країв" та істинного буття як "буття-для-себе", творення "культури себе".

***Ключові слова:** еміграція, екзистенція, людина, суспільство, стратегія адаптації, життєва криза, буденність.*

Постановка проблеми. Не можуть задовольнити дослідників пошуки винятково зовнішніх причин кризи, що зростає, посилюється у світі (йдеться про характер та спосіб виробництва, темпи науково-технічного прогресу, збільшення обсягів міграцій тощо). Виникає бажання та необхідність вдивитися, "доторкнутися" до суб'єкта історії, до особистості в усій повноті її сутнісних, соціокультурних характеристик і визначень. Предмет нашого дослідження не є винятком. Адже розв'язання (або навіть наближення до можливості розв'язання) проблеми еміграції залежить від того, як ми відповімо на питання про детермінанти екзистенції: домінує самодетермінація Я чи тягар зовнішніх причин та обставин? Можна припустити, що еміграція – складний соціокультурний феномен, який неприпустимо однозначно (як суто позитивний або негативний) формулювати, адже це внутрішньо суперечливий діалектичний процес взаємодії об'єктивного та суб'єктивного, соціального та індивідуального, знекоріненого існу-

вання як “буття-з-країв” та істинного буття як “буття-для-себе”, творення “культури себе”. Акцентування екзистенційного аспекту еміграції дозволило нам визначити її як одну з форм свободи людини, пошук автентичного буття, спосіб реалізації індивідуальної гіпотези буття, особистого проекту життєвляштування [10, 392]. Вважаємо, що самореалізація та самоствердження людини на вітчизняному ґрунті залежить як від об’єктивних чинників (політичних та соціально-економічних), так і від суб’єктивних (рівня розвиненості особистості, духовності, моральних, професійних, вікових, етнонаціональних, ментальних та інших характеристик). Вивченню внутрішнього еміграційного потенціалу окремої людини в контексті авторської концепції буттєвісного укорінення присвячена ця стаття.

Аналізуючи останні дослідження, підкреслимо, що життя людини – це процес розв’язання внутрішніх суперечностей особи, суперечностей між наявним та бажаним, потребами та можливостями, знекоріненістю та бажанням укорінитися, необхідністю та свободою, сутністю та існуванням; це процес розв’язання внутрішніх суперечностей людини та відповідь на зовнішні виклики. Зрозуміти можливості та межі життєбудування особистості можна лише за допомогою духовної роботи, драми життя, “граничної ситуації” [12, 32]. Звідси постає вимога піднятися над дріб’язковістю повсякденності і звернутися до категорій екзистенційної філософії, до екзистенційних аспектів проблеми еміграції. На нашу думку, у більшості випадків саме “граничні ситуації” у житті людини штовхають її до прийняття рішення про еміграцію. Такі ситуації означають особливі доленосні моменти в житті, коли буття вже не є грою, коли “дихає ґрунт і доля” [12, 21]. Це ситуації, підкреслює К. Ясперс, у яких людина усвідомлює себе як дещо безумовне. Категорія “гранична ситуація” у нашому дослідженні корисна з огляду на те, що кожна людина у своєму індивідуальному бутті переживає локальні антропологічні катастрофи, опиняється перед викликом граничної ситуації. Нині очевидно, що всі люди (зважаючи на економічні, екологічні, політичні потрясіння та нестабільність) відчувають глибинну тривогу або, можливо, навіть відчай.

У цьому контексті важливо підкреслити, що поняття “гранична ситуація” використовувалось в екзистенційній філософії

переважно стосовно окремого “закинутого у світ” індивіда, який опинився в умовах життєвої кризи. Проте на початку ХХІ ст. це поняття почали використовувати для характеристики групи, народу, певної держави або навіть людства загалом. Це свідчить про відсутність духовного благополуччя, кризову свідомість, втрату сенсів, що призводить до відчуття перебування в безповітряному просторі. У сучасної людини виникає страх не лише за себе, а й за долю людства, яке теж сприймається “закинутим” у світ. Людське буття загалом проблематизується, втрачає унікальність та справжність, призводячи до сумнівів у буттєвісному ґрунті. Проте людська істота здатна відгукнутися на “онтологічний поклик трансценденції” (Г. Марсель).

Зауважено, що розлука з батьківщиною – це “найгостріший психологічний та соціальний експеримент, на який добровільно йдуть люди. Сам факт прийняття рішення виїхати, одержимість, з якою вони йдуть на подолання нескінченних перешкод, виявляє в них сильних та рішучих людей. Однак цих якостей мало. За пасіонарним рішенням повинна йти копітка щоденна робота з власної перебудови” [5, 8].

Мета статті – з’ясувати життєво ціннісні засади еміграції.

Розбудовуючи своє життя, людина спирається на певні цінності та пріоритети. Стиль життя, ціннісна ієрархія разом утворюють так звану “екзистенційну стратегему” (Ф. Лазарев) буття особи. Однак вона не обирається раз і назавжди, адже “буття людини – дещо таке, що не визначене остаточно” [12, 191], воно змінюється залежно від конкретних обставин і від того, як змінюється сама особа в різні періоди життя. Будучи відкритою для реалізації різноманітних можливостей, людина не може обрати один-єдиний спосіб самореалізації. Вибір – це завжди ризик, адже можливість самій визначити своє життя або йти за зовнішніми орієнтирами не гарантує досягнення автентичного, справжнього буття. Самовизначення людини може відбуватися як спонтанний процес або виважено, розсудливо. Вона може адаптуватися до соціальних умов або виражати протест неприйнятним зовнішнім формам, реалізуючи власний життєвий проект, що обирається у процесі переживання граничних ситуацій та досвіду саморефлексії. Особистий вибір типу взаємодії людини та соціуму може або сприяти прийняттю

рішення про еміграцію, або, навпаки, вести до укоріненості (чи псевдоукоріненості) на вітчизняному ґрунті. Розглянемо основні типи взаємовідносин людини та суспільства в контексті досліджуваної проблеми.

Будь-яке суспільство як нормативна система впливає на простір існування особи, уніфікуючи, обмежуючи його та використовуючи антропологічний потенціал у своїх цілях. Міра цього впливу різна в певних типах суспільства (тоталітарному, демократичному, ліберальному тощо). За будь-якої суспільної системи саме людина своєю пасивністю та бездіяльністю може сприяти репресіям нормативності. Людина може обирати для себе певні соціальні ролі, адаптуватися до наявної ситуації відповідно до законів часу та соціуму. Але більшість схиляється до стратегії гнучкості та адаптації, обмежуючись рамками повсякденності. Ця стратегія перетворює особу на масовидну істоту з конформістською свідомістю. Остання швидко сприймає будь-які суспільні зміни (економічні, політичні, соціальні, ідеологічні) та пристосовується до них. Людина такого типу не є потенційним емігрантом, однак і про її буттєвісну укоріненість останньої не йдеться. Людина-конформіст з високим рівнем адаптивності демонструє прагматизм, бездуховність, пристосовництво, що є ознаками псевдоукоріненості. Основні цінності зведені нею до матеріальних благ та престижу, а моральні цінності відіграють роль “прикриття”. Це “одновимірна людина” (Г. Маркузе), традиційний обиватель, у якого абсолютно не розвинена самокритика та критичність щодо наявних соціальних умов. Такій людині зручно існувати непоміченою, будучи не суб’єктом, а лише об’єктом, сприймаючи і себе, й інших лише як засіб, а не самоцінну особистість. Орієнтуючись на псевдоцінності, прикриваючись красивими гаслами, суспільство перетворюється на механізм всезагального відчуження. Звичайно, у ньому не може поставати проблема еміграції, проте така стабільність є мінімальною й демонструє псевдоукорінення людини.

Суспільство адаптаційного типу є найбільш поширеним у сучасній західній кризовій цивілізації. Сутність останньої, як наголошує П. Сорокін, полягає в девальвації моральних цінностей, етичних та правових норм [6]. Високі духовні цінності постають прикриттям справжніх вузьких політичних та матеріальних

інтересів провладної еліти, представники якої змагаються між собою, будучи самі собі моральними та правовими суддями, демонструючи надзвичайний прагматизм та утилітаризм, уважаючи себе взірцем в усьому. Це свідчить, що моральні та юридичні норми перетворилися на додаток до влади, на засіб, який використовується провладними структурами у вузьких інтересах. У світі зникає моральний суддя, кожен уважає, що має право судити та бути взірцем поведінки. В адаптаційному суспільстві зникає такий важливий контролюючий елемент, як суспільна думка. А отже, зникає і єдина моральна свідомість як суспільний регулятив. Сучасне адаптаційне суспільство зорієнтоване на гасло: “Можна робити все, що вигідно”. Звідси – моральний релятивізм, умовність усіх етичних норм, їх соціально-історична змінність.

Людина, яка приймає стратегію адаптації як єдино можливу, яка почувається нормально у світі релятивізму, девальвації цінностей, не буде розривати тенета знекоріненості. Однак інші відчують потребу досягти повноти буття, свободи та укоріненості замість відчуження, прагнуть самовдосконалення та змін, тому обирають протилежну стратегію – стратегію бунту, протесту, намагання замість власного пристосування до соціуму змінити його відповідно до власних потреб. Протест як альтернатива адаптації, конформізму, як зміна соціально-економічних умов життя обґрунтовується у філософії К. Маркса.

Ми погоджуємось із К. Марксом щодо історичної та соціальної сутності людини. Дійсно, людина є продуктом епохи та суспільства. Тому для укоріненого, повноцінного буття необхідно побудувати “здорове суспільство” (Е. Фромм), необхідні радикальні перетворення всього соціуму, всієї соціально-економічної системи. І в цьому контексті справа філософів не тільки певним чином пояснювати світ, як підкреслює К. Маркс у відомій тезі, а в тому, щоб змінювати його. Звичайно, не завжди радикальні зміни суспільства досягали запланованого результату. Однак методологічне значення тези Маркса у філософсько-антропологічному аспекті беззаперечно. Сутність людини не є виключно родовою, природною. Людина існує в певному історичному часі, у певній соціальній системі, від характеристик якої залежить. Щоб не піддатися спокусі

соціоцентризму та виключній соціально-історичній детермінації, необхідно підкреслити наявність екзистенційних та культурних чинників людського буття, адже саме культура надає людині власні ціннісні координати та смисли, іноді відмінні від загальносоціальних. А екзистенційні характеристики є змінними, залежать від певного періоду життя людини, мають власні детермінанти. Враховуючи це, можна зробити висновок про сумнівність докорінних зовнішніх змін суспільства. Останні, звичайно, необхідні, проте не як результат протесту. Практично всі спроби докорінно змінити світ зазнали поразки.

У контексті тематики нашого дослідження адаптація може розглядатися як варіант досягнення мінімальної стабільності еміграційних процесів, а варіант протесту можна розглядати по-різному: або як передумову добровільної еміграції, або ж (у разі небажання виїхати з країни самого бунтаря) як передумову вигнання.

Стратегії адаптації та протесту є крайніми і не вичерпують можливих варіантів взаємодії людини та соціуму. Найбільш продуктивним, на наш погляд, буде діалектична взаємодія особи та суспільства на основі принципів гуманізму і творчості. Взаємодія може обиратися як стратегія життєвляштування як на батьківщині, так і в країні-реципієнті. Для іммігранта також існують три способи відносин між людиною та суспільством: адаптація, протест або взаємодія, у результаті якої особа змінює щось у собі. Ці зміни можуть бути поверховими, можуть докорінно змінити людину, а в гіршому випадку – призвести до життєвої трагедії.

В основі взаємодії людини та суспільства повинен бути власний життєвий проект особистості, який дозволяє створити смисли життя, спроектувати себе на основі духовного досвіду осягнення смислу буття. Цей досвід Ж. Батай називає “мандрівкою на край можливостей людини” [1].

Щоб глибоко розуміти взаємодію людини й суспільства в контексті досліджуваної проблеми, розглянемо типи особистостей, від характеристики яких залежить потужність еміграційного потенціалу людини.

Соціальний тип особистості – це складне сплетіння соціокультурних, історичних, економічних характеристик. У сучасному науковому дискурсі виділяють три основні типи особистостей: ідеальний, що відповідає ідеалам суспільства;

нормативний, що має необхідні властивості для життя в певному суспільстві; реально наявний або модальний тип, що, як правило, переважає й може суттєво відрізнитися від норм чи ідеалів суспільства [11, 194]. Окремо виділяють тип “людини радянської”, яка повинна була представляти собою ідеальний комуністичний тип особистості, однак через умови, створені тоталітарним режимом, відбулося розщеплення особистостей, коли вони говорили, думали та робили іноді цілком протилежні речі. І останній тип – людина пострадянська з мозаїчно-амбівалентною свідомістю, для якої характерними є такі риси: ностальгія за радянськими часами, патерналістські настрої, масова недовіра, велике зацікавлення політикою, бажання працювати мало, а отримувати якомога більше, пасивність та розрив між словами та практичними діями [11, 195].

З наведених типів найменший еміграційний потенціал мають ідеальні особистості, трохи більший – нормативні, а найбільший – реально наявний тип. Більшість радянських людей навіть не припускали думки про можливу еміграцію, натомість пострадянська людина переважно чекає лише нагоди, щоб покинути батьківщину, про що свідчить потужна остання хвиля української еміграції.

Отже, головним фактором еміграції є втрата людиною буттєвісного коріння, що відбувається внаслідок певних суб’єктивних та об’єктивних причин. Філософський смисл феномену еміграції може змінюватися від буденного виміру до граничного залежно від мотивів. Буденність у сучасній філософській антропології трактується як “найбільш абстрактний стан людського буття, в якому найменше виявлено особистісне начало” [9, 122], тобто це масовий, звичний, матеріальний рівень буття, на якому домінують стратегії виживання та споживання. Граничне буття відкидає буденність, повстає проти соціальних стереотипів, пробуджує особистісне начало та підносить людину на рівень екзистування.

Спіраючись на подані визначення, можемо твердити, що мотив “заробітчанства” дає можливість емігранту лише нарощувати рівні буденного життя та забезпечує псевдокорінення на новому ґрунті. Крім того, еміграція не завжди є втечею від буденності, адже занурена в повсякденність людина зовсім не хоче позбавляти себе

комфортного сірого існування. До граничного, екзистенційного рівня філософський смисл еміграції підноситься в процесі реалізації мотиву творчого самоздійснення особистості, збереження самості, за умови відчуття трагічної дисгармонії “Я” та довкілля. Прикладом може бути еміграція творчої інтелігенції з тоталітарних держав.

З іншого боку, еміграція є по суті карикатурою на наше буття. Згадаймо яскраві образи емігрантів у однойменному творі О. Толстого [8]. Еміграція постає нібито дзеркалом соціальних та психологічних проблем, які відбуваються на батьківщині, які однак важко усвідомити. Пореволюційна еміграція постає латентним сценарієм, за яким тоді жили всі ті, хто не прийняв жовтневих подій сімнадцятого року. Сьогодні ми повертаємось до такого ж кризового сценарію, коли практично 70% молоді живе думками про можливу еміграцію. Такі думки призводять до існування на грані реальності. І не стільки думки про входження в іншу соціально-економічну ситуацію, скільки про вихід з критичного стану на батьківщині. Мова йде як про суспільно-економічну кризу, так і про особистісну, причому остання має місце в більшості випадків. Кризову ситуацію провокують зовнішні обставини, і саме зовнішні причини еміграції акцентуються особливим психотипом людей – екстравертами. Навпаки, інтроверти сприймають зовнішні причини як вторинні, а головним для них є внутрішній драматизм, переживання та пошуки виходу зі складної ситуації.

Криза “як гострий та тривалий внутрішній конфлікт щодо життя в цілому, його сенсу, основних цілей та шляхів їх досягнення” [7, 240], вимагає рішучих дій та змін. Саме така ситуація стимулює людину до виходу поза межі буденності, усвідомлення свого призначення, визначення напрямку подальших дій та життєвого контексту. Звичайно, кожна людина в певні періоди свого життя переживає кризи, втрачає віру в майбутнє, помиляється та усвідомлює свої помилки і непродуктивність свого життя, намагається почати життя “з чистого аркуша”. Особа може залишити минуле й почати будувати новий світ майбутнього, не змінюючи зовнішніх умов, або може пов’язувати зміни у своєму житті лише зі змінами навколишнього світу, зі змінами оточення. Кардинальну зміну останніх і пропонує еміграція.

У цьому контексті еміграцію можна розглядати і як варіант подолання кризи, і як кризу біографічну, тобто таку, яка розглядається з погляду суб'єкта, коли роль людини у порівнянні з об'єктивними факторами, життєвими обставинами сильніша. У кризовій ситуації вона може поводитися по-різному, тому й результати вирішення або переживання кризи будуть не однаковими. Сучасна психологія пропонує декілька найхарактерніших варіантів ставлення людини до кризи, які будуть або стимулювати, або, навпаки, унеможливити еміграцію [7, 262 – 267].

Ігнорування має місце тоді, коли людина не може або не хоче оцінити кризову ситуацію і “ховає голову в пісок”. Людина, що обирає таку стратегію, не може розглядатися як потенційний емігрант. З одного боку, це добре, однак, з іншого – призводить до створення ілюзії благополуччя і в результаті породжує хронічний депресивний стан. Така людина є яскравою ілюстрацією буденного життя, завмерлим створінням, “вона готова на все, аби не приводити себе в рух і не ставити під знак запитання” [3, 138]. Перебільшення значення кризових обставин життя призводить до поглиблення кризи, до ускладнення ситуації і водночас зменшує віру в можливість вплинути на ситуацію. Така реакція може бути оцінена як самозахисна, адже, якщо все так складно в житті, особа не може нічого зробити, вона приймає всі удари долі, включаючись у потік буття. Така позиція не може бути продуктивною. На нашу думку, вона впливає на еміграційний потенціал так: перебільшення значення кризових обставин може стимулювати виключно групову еміграцію, індивідуальну – навпаки, гальмує. Враховуючи, що остання хвиля еміграції з України (так звана, заробітчанська) є груповою, можемо твердити, що перебільшення значення кризових обставин дає людині змогу виправдати себе за небажання долати їх тут і зараз, а також за рішення покинути батьківщину.

Демонстративне ставлення до кризи полягає в тому, що особа навмисне привертає увагу оточення до себе та власних проблем, перебільшуючи їхню складність. У результаті вона отримує бажаний інтерес, пропозиції щодо допомоги та підтримки, по суті експлуатуючи оточення. Звичайно, такій людині

не потрібно виїжджати з країни, вона і на батьківщині отримає все, що їй потрібно, причому не докладаючи власних зусиль.

Не стимулює еміграцію й волонтаристське ставлення до кризи, яке полягає в запереченні дійсності. Людина не приймає і не визнає кризового стану, своєї слабкості, і зусиллями волі намагається побороти обставини, активізуючи всі внутрішні резерви. Волонтаристське ставлення до кризи призводить до неприйняття реальності такою, як вона є, до перевантажень та немилосердного ставлення до себе й інших. Така стратегія не стимулює еміграцію, однак і виправданою її назвати не можна.

Протилежною до названої є продуктивна стратегія сприйняття та реакції на життєву кризу, яка полягає в адекватній оцінці себе та ситуації. Людина розуміє, що певні проблеми в її житті є тимчасовими і не втрачає надії впоратися з ними за допомогою гнучких методів самоопанування. Вона долає тенета повсякденності та намагається віднайти нові життєві смисли. Кризу така людина сприймає як можливість, а не як страждання, і докладає зусиль для того, щоб піднятися на новий життєвий рівень. У такому разі еміграція іноді обирається як життєва стратегія, однак буде виправданою лише тоді, коли не призведе до нових рівнів буденності, а через подолання “біографічного стресу” відкриє можливості для особистісного та творчого зростання.

На нашу думку, горизонти зростання та змін не обов'язково розширюються за допомогою еміграції. Розв'язання проблеми можливе й без зміни просторового та соціально-економічного контексту, а в переході до світу небуденного, відкритого та вільного, у результаті набуття межового досвіду. Останній, за І. Касавіним, є способом радикального розширення обрїю свідомості та “інкубатором онтологій” [2, 85]. Межовий досвід вириває людину з тенет повсякденності, дає змогу переходити з однієї реальності до іншої, від одного способу бачення до іншого, переживаючи неперевершені враження.

Розмірковування про виникнення та подолання життєвих криз підводить нас до думки, що людина як соціальна істота потребує радості, сміху, співу, які забезпечують вихід за межі буденності, позитивні зміни у просторі життєвого світу і такі необхідні людині “пікові переживання” (А. Маслоу). Особистість, яка наближається до порогу акме, іноді відчуває надмірно інтенсивні

почуття, найвищу радість та блаженство, безкорисливість та злиття зі світом: "...У моменти пікових переживань індивід уподібнюється до Бога... у своєму люблячому, незасуджувальному, співчутливому, можна сказати, веселому сприйнятті світу й людської істоти у їхній повноті й цілісності..." [4, 130]. Такі переживання відвертають людину від дріб'язковості, спонукають до пошуку власної автентичності, до відчуття повноти буття.

Особисте зростання практично неможливе на рівні буденності, тому необхідно долати його або, радше, урівноважувати святковістю пікових переживань. Звичайно, буденність створює головну реальність людського життя, але це пасивне життя, що породжує псевдоукоріненість. Вона позбавляє людину індивідуальності, свободи та відповідальності, розташовуючи її "на околиці буття". Але осмислення буденності, реконструювання свого повсякдення призводить до впорядкованості та стабільності. Тому важливо знайти баланс між буденним та небуденним, використовуючи можливості власного вибору та стратегії і способи буттєвісного укорінення. Неправильно пов'язувати вибір шляхів виходу з життєвої кризи, виходу за межі буденності виключно зі зміною просторово-часових координат життєвого світу або з еміграцією. Проте людині легше змінити місце проживання або нічого не змінювати, ніж змінитися самій. Зі сподіванням на зміни людина залишає батьківщину, але якщо вона не готова розійтися сама з собою, то ніяких змін не відбудеться. Отже, головною є не зміна координат, а внутрішні трансформації. І кожна людина вільна у своєму виборі життєвої стратегії, що може докорінно змінити плин життя та якість життя.

Досліджуючи феномен добровільної еміграції, ми не можемо уникнути певних зауважень щодо проблеми вибору, адже саме від останнього залежить прийняття рішення про виїзд з рідної країни. Проблема вибору є однією з провідних в екзистенційній філософії (С. К'єркегор, Ж.-П. Сартр, А. Камю) і традиційно пов'язується зі свободою людини. Свобода вибору розглядається як реальна можливість визначитися в етичній парадигмі, як самовизначення. Наприклад, М. Бердяєв розглядає свободу як реальну можливість здійснити вибір, незважаючи на його характер та наслідки. М. Мамардашвілі, навпаки, вважає, що проблема вибору абсолютно нічого спільного не має з проблемою свободи. "Вважається, що ми

вільні тоді, коли можемо вибирати; і чим більше вибору, тим більше свободи” [3, 92]. Однак свобода в самій собі містить необхідність. Вона, як і совість, є самопричинне явище, адже зовнішніх її причин немає. І навпаки, її вибір детермінований певними суб’єктивними та об’єктивними факторами, тобто людина обирає, будучи увімкненою в певне оточення, перебуваючи в певному життєвому світі з його специфічними зовнішніми та внутрішніми факторами. Причому людина, потрапляючи у кризову ситуацію, на життєве роздоріжжя, не тільки може, а повинна зробити вибір. Постійно перебуваючи в можливому, потенційному стані, людина активізується в кризові моменти, намагаючись певним чином подолати їх. Життєвий вибір має бути свідомим та зваженим, адже впливає на подальшу стратегію буття людини.

Оцінюючи конструктивність життєвого вибору людини на користь еміграції, ми повинні врахувати його значення для зростання і розвитку особистості та мотиви вибору. Вибір може бути здійснений з надією або з відчаю, тобто людина може обирати певну стратегію еміграції: їхати з рідної країни з надією або з відчаю. Саме життєвий вибір дозволяє кардинально змінити життєві смисли, є способом самотрансформації та саморозвитку. Життєвий вибір як відповідь на кризову ситуацію сприяє людині піднятися з одного рівня буття на інший, стає запорукою розвитку особистості.

Отже, еміграція може трактуватися, окрім іншого, як процес реалізації життєвого вибору, завдяки якому особистість змінює просторово-часові координати життєвого світу. Однак неправильно характеризувати еміграцію як дарунок долі. Останнє амплуа вона має лише у разі виїзду з тоталітарної держави, коли людина розлучається з батьківщиною, намагаючись урятувати своє життя та життя своєї родини. В інших випадках еміграція, скоріше, є “стрибком без парашуту” (С. Салганік), спокусою, гонитвою за рожевою мрією, яка не в усіх варіантах призводить до бажаних наслідків. Наш досвід вивчення проблеми еміграції показав, що після того, як переселенці отримують бажаний мінімум (будинок, гроші, дружина тощо), у них починаються проблеми абсолютно іншого характеру: суперечки в сім’ї, непорозуміння з дітьми або

батьками, депресії. Отже, за красивою обкладинкою еміграції приховані серйозні екзистенційні проблеми.

Дослідження екзистенційних аспектів еміграції логічно підводить нас *до висновку*, що не можна однозначно вважати головною причиною еміграції об'єктивні чинники: конфлікти між суспільством та особистістю, які можуть бути релігійними (різне розуміння та трактування релігійних догм або неприйняття певної релігії), політичними (полярні погляди на ступінь особистісної свободи та особистої участі у житті суспільства), економічними (реалізація права на працю та права на гідну її оплату) тощо. Людина прагне жити сьогодні так, як вона хоче, організувати своє життя відповідно до власних поглядів та вподобань, проте суспільство позбавляє її такої можливості. Отже, в основі будь-якого конфлікту – відсутність або недостатня міра свободи особистості, надмірний суспільний тиск. Не зважаючи на усвідомлення значення об'єктивних причин еміграції, ми стверджуємо, що переважають все ж екзистенційні причини: дисгармонії життєвого світу, внутрішні комплекси, психологічні проблеми тощо. Еміграція не усуває ці проблеми, а іноді навіть погіршує ситуацію, адже до існуючих внутрішніх проблем додаються нові: адаптація, працевлаштування та самореалізація (але в більш складних умовах), туга за батьківщиною тощо.

З позицій персоналізму, еміграція є переміщенням людини з одного типу соціальності в інший, з метою покращення умов буття та створення умов для самореалізації. Еміграцію можна розглядати як спробу людини вийти з життєвої кризи, як оптимістичне налаштування щодо реалізації власних здібностей. Однак без внутрішньої трансформації людини еміграція не призводить до особистісного зростання. І навпаки, боротьба з еміграцією з боку держави має репресивний, антигуманістичний характер, що позбавляє людину права на свободу та самореалізацію.

Ми не ставили завдання засуджувати або виправдовувати еміграцію та емігрантів, давати оцінку рішенням про добровільний виїзд із країни. Важко захищати еміграцію в контексті української ментальності, що ґрунтується на традиційних цінностях: дім, родина, вітчизна. Підкреслимо лише, що сьогодні ставлення до еміграції змінюється у напрямку побудови цивілізованих стосунків. Якщо раніше розуміли та підтримували лише еміграцію політичну,

яка сприяла відтоку з тоталітарної держави активних, творчих громадян, то сьогодні цілком зрозумілою є і так звана заробітчанська еміграція. Відійшло у минуле поняття про емігранта як зрадника, що заслуговує лише на зневагу. Тим не менш ще зберігається дещо упереджене ставлення до емігрантів. З одного боку, воно породжується певною заздрістю до сильної, здатної до кардинальних кроків людини, яка перейшла у правове поле цивілізованої держави тощо. З іншого – недовірою до людини, яка може покинути скоріше не батьківщину, а сім'ю.

Людина сама повинна обирати або повноцінне вкорінене буття, або профанацію, псевдоукоріненість та знекоріненість. Вона є своїм власним проектом, який реалізує упродовж життя. Зовнішні умови, об'єктивні фактори (у тому числі й суспільство), звичайно, впливають на її вибір, однак пошук справжнього, автентичного є життєвим завданням та метою екзистенції. І саме діяльність та самодіяльність, самоактуалізація та самотворення, творення “культури себе” повинні бути основою укорінення української людини на вітчизняному ґрунті.

Література

1. Батай Ж. Литература и зло / Ж. Батай. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 166 с.
2. Касавин И.Т. Миграция. Креативность. Текст. Проблемы некласс. теории познания / И.Т. Касавин. – СПб. : РХГИ, 1998. – 408 с.
3. Мамардашвили М. Необходимость себя. Лекции. Статьи. Философские заметки / М. Мамардашвили. – М. : Лабиринт, 1996. – 432 с.
4. Маслоу А. Психология бытия / А. Маслоу ; [пер. с англ. О. Чистякова; под общ. ред. С. Иващенко]. – М. : Рефл-бук ; К. : Ваклер, 1997. – 304 с.
5. Маховская О. Соблазн эмиграции, или Женщинам, отлетающим в Париж / О. Маховская. – М. : ПЕР СЭ, 2003. – 144 с.
6. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / П. Сорокин. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.
7. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах та за межами буденності / Т.М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.
8. Толстой А. Эмигранты / А. Толстой. – М. : АСТ, 2007. – 320 с.
9. Філософія. Світ людини: курс лекцій / Інститут філософії НАН України, Антропологічне відділення Українського філософського фонду. – К. : Стило, 1999. – 310 с.

10. Цимбал Т.В. Феномен еміграції: досвід філософської рефлексії / Т. Цимбал. – Київ – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2012. – 396 с.

11. Черниш Н. Соціологія: курс лекцій / Н. Черниш. – Львів : Кальварія, 1999. – 544 с.

12. Ясперс К. Философская автобиография / К. Ясперс // Западная философия. Итоги тысячелетия. – Екатеринбург : Деловая книга; Бишкек : Одиссея, 1997. – С. 15 – 43.

Цимбал Татьяна. Экзистенциальный аспект феномена эмиграции. В статье рассмотрены экзистенциальные аспекты проблемы эмиграции в контексте авторской концепции бытийного укоренения человека. Обосновывается, что эмиграция является внутренне противоречивым диалектическим процессом взаимодействия объективного и субъективного, социального и индивидуального, лишённого бытийных корней существования как “бытия-с-краю” и истинного бытия как “бытия-для-себя”, творения “культуры себя”.

Ключевые слова: эмиграция, экзистенция, человек, общество, стратегии адаптации, жизненный кризис, повседневность.

Tsymbal Tetyana. Existential dimension of the emigration phenomenon. The article deals with the existential aspects of emigration in the context of the author’s conception of human being rooting. It has been proved that emigration is a self-contradictory dialectical process of interaction of the objective and subjective, social and individual, devoid of existential roots of existence as “being-with-edge” and true being as “being-for-itself”, the creation of “culture itself”.

Keywords: emigration, existence, people, society, adaptation strategies, life crisis, routine.